

BOTU - MAHMUD HODIYEVNING MA'RIFIY ADABIY FAOLIYATI VA QATAG'ON TAQDIRI

Raimqulova Zulayxo

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Namangan filiali

Rus tili va adabiyoti yo'nalishi talabasi

Telefon: +998 93 948 76 90

Ilmiy rahbar: Shamsiddinov Bahodir

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Namangan filiali o'qituvchisi

Annotatsiya

Maqolada Botu taxallusi bilan ijod qilgan shoir, jurnalist va jamoat arbobi Mahmud Maqsudovich Hodiyevning hayoti, ma'rifiy-adabiy faoliyati hamda sovet qatag'on siyosati oqibatidagi taqdiri tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi Botuning tarjimai holi, ta'lim va matbuot sohasidagi faoliyati, ijodiy merosi hamda unga qo'yilgan siyosiy ayblovlarni mavjud nashrlar asosida tizimlashtirishdan iborat. Tarixiy-biografik, tarixiy-qiyosiy, manbashunoslik va kontent-tahlil usullaridan foydalanildi. Natijalar Botuning jadid ma'rifatparvarligi ta'sirida shakllangani, yangi maktab, milliy matbuot va adabiy jarayonlarda faol qatnashgani, asarlarida ilm-ma'rifat, yoshlik, ijtimoiy yangilanish va milliy o'zlik masalalarini yoritganini ko'rsatadi. U sovet institutlarida ishlagan bo'lsa-da, milliy kadrlar va mahalliy ta'lim manfaatlarini himoya qilishi siyosiy "millatchilik" sifatida talqin qilindi. 1930-yilda qamoqqa olinib, uzoq tergov va lager jazosidan so'ng 1938-yilda qatl etildi. Tadqiqot Botu merosini faqat qurbonlik tarixida emas, 1920-yillar o'zbek ma'rifati, adabiyoti va murakkab mafkuraviy muhitining bir qismi sifatida o'rganish zarurligini asoslaydi.

Kalit so'zlar: Botu, Mahmud Hodiyev, jadidchilik, ma'rifatparvarlik, o'zbek adabiyoti, matbuot, qatag'on, Solovki.

Аннотация

В статье анализируются жизнь, просветительская и литературная деятельность поэта, журналиста и общественного деятеля Махмуда Максудовича Ходиева, известного под псевдонимом Боту, а также его судьба в условиях советских репрессий. Цель исследования состоит в систематизации сведений о биографии Боту, его работе в сфере образования и печати, творческом наследии и предъявленных ему политических обвинениях. Применены историко-биографический, историко-сравнительный, источниковедческий методы и контент-анализ. Результаты показывают, что мировоззрение Боту формировалось под влиянием джадидского просветительства. Он активно участвовал в развитии новой школы, национальной печати и литературного процесса, обращаясь в произведениях к темам образования, молодёжи, общественного обновления и национального самосознания. Несмотря на работу в советских учреждениях, защита интересов национальных кадров и местного образования была истолкована как «национализм». В 1930 году Боту был арестован, после продолжительного следствия и лагерного заключения казнён в 1938 году. Сделан вывод о необходимости рассматривать его наследие не только в контексте репрессий, но и как часть сложной истории узбекского просвещения и литературы 1920-х годов.

Ключевые слова: Боту, Махмуд Ходиев, джадидизм, просветительство, узбекская литература, печать, репрессии, Соловки.

Abstract

This article examines the life, educational and literary work, and repressive fate of Mahmud Maksudovich Khodiev, a poet, journalist, and public figure known by the pen name Botu. The study aims to systematize evidence concerning his biography, contribution to education and the press, literary legacy, and the political accusations brought against him. It employs historical-biographical and historical-comparative methods, source criticism, and content analysis. The findings show that Botu’s

intellectual outlook developed under the influence of Jadid enlightenment. He participated in new-method education, the national press, and literary organizations, while his poetry and prose addressed education, youth, social change, and national identity. Although Botu worked within Soviet institutions, his advocacy for national personnel and local educational interests was interpreted as political nationalism. He was arrested in 1930, subjected to prolonged investigation and imprisonment, and executed in 1938. The article argues that Botu should be studied not solely as a victim of repression, but also as a representative of the complex intellectual, literary, and ideological environment of Uzbekistan in the 1920s.

Keywords: Botu, Mahmud Khodiev, Jadidism, enlightenment, Uzbek literature, press, political repression, Solovki.

KIRISH. XX asr boshlarida Turkiston ijtimoiy-madaniy hayotida shakllangan jadidchilik harakati ta’limni yangilash, milliy matbuotni rivojlantirish va jamiyatni zamonaviy bilimlar asosida isloh qilishga intildi. Ushbu muhitda voyaga yetgan yosh ziyolilar adabiyot, jurnalistika va maorifni millat taraqqiyotining muhim vositasi deb bildilar. Botu taxallusi bilan tanilgan Mahmud Hodiyev ana shu avlodning faol vakillaridan edi.

Botu shaxsining tarixiy murakkabligi uning bir vaqtning o‘zida jadid ustozlari ta’sirida shakllangani va sovet siyosiy-ma’muriy tizimida faoliyat yuritganida namoyon bo‘ladi. Uning ijodida milliy uyg‘onish, ilm-ma’rifat va ozod kelajak g‘oyalari sovetcha yangilanish haqidagi umidlar bilan yonma-yon uchraydi. Keyinchalik aynan shu murakkab tarjimai hol totalitar siyosat sharoitida unga qarshi ayblovlar yaratish uchun ishlatildi.

Tadqiqotning maqsadi Botuning hayot yo‘li, adabiy va ma’rifiy faoliyati hamda qatag‘on qilinish jarayonini o‘zaro bog‘liq holda yoritishdir. Maqsadga erishish uchun uning ta’lim olgan muhiti va ustozlari ta’sirini aniqlash, matbuot hamda maorif

tizimidagi faoliyatini tavsiflash, asarlarining yetakchi mavzularini tahlil qilish va qatag‘onning o‘zi hamda oilasiga ta’sirini ko‘rsatish vazifalari belgilandi.

Tadqiqot obyekti Mahmud Hodiyevning hayoti va ijtimoiy-madaniy faoliyati, predmeti esa uning asarlari, tarjimai holiga oid nashrlar va qatag‘on tarixini yorituvchi ma’lumotlardir. Mavzuning dolzarbligi qatag‘on qilingan ziyolilar merosini xolis baholash va tarixiy xotirani birlamchi hamda ishonchli ikkilamchi manbalar asosida tiklash zarurati bilan belgilanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA. Botu haqidagi manbalar tarkibiga uning tanlangan asarlari, tarjimai holi va zamondoshlari xotiralarini jamlagan nashrlar, ensiklopedik ma’lumotlar hamda zamonaviy ilmiy-ma’rifiy resurslar kiradi. 2004 va 2020-yillarda nashr etilgan “Tanlangan asarlar” to‘plamlari shoirning badiiy merosi bilan birga tarjimai holiga oid muhim izohlarni beradi [1; 2]. Bo‘ri Qodirovning risolasida Botuning bolaligi, ta’limi, xizmat faoliyati, qamoq davri va oilasi haqidagi ma’lumotlar tizimlashtirilgan [3]. O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasidagi maqola asosiy biografik sanalar va asarlar ro‘yxatini umumlashtiradi [4].

Elektron manbalarda ayrim tafovutlar mavjud. Botuning tug‘ilgan kuni 14, 15 yoki 16-may, qatl sanasi esa 8 yoki 9-may sifatida ko‘rsatiladi. Ensiklopedik ma’lumot va keyingi biografik nashrlarda 1904-yil 15-may hamda 1938-yil 9-may sanalari ko‘proq takrorlangani sababli maqolada shu sanalar qabul qilindi [3–5]. Bunday tafovutlar arxiv hujjatlari asosida alohida tekshirilishi maqsadga muvofiqdir.

Tadqiqotda tarixiy-biografik usul shaxs faoliyatini davr voqealari bilan bog‘lashga, tarixiy-qiyosiy usul turli nashrlardagi sanalar va talqinlarni solishtirishga xizmat qildi. Manbashunoslik tahlili ma’lumotning kelib chiqishi, muallifi va nashr vaqtini baholashda qo‘llandi. Kontent-tahlil orqali Botu asarlaridagi ma’rifat, yoshlik, yangilanish, milliy o‘zlik va erkinlik mavzulari ajratildi.

Tadqiqotning cheklovi shundaki, ochiq manbalarda tergov hujjatlarining to‘liq majmuasi mavjud emas. Shu bois siyosiy ayblovlarning mazmuni keyingi nashrlarda keltirilgan ma’lumotlar asosida ehtiyotkor talqin qilindi. Xotira janridagi lavhalar tarixiy muhitni ochishda muhim bo‘lsa-da, ular tadqiqotchining shaxsiy qarashi va eslash xususiyatlarini ham aks ettiradi.

NATIJALAR

Shakllanish davri va ta’limi

Mahmud Maqsudovich Hodiyev 1904-yil 15-mayda Toshkentning Shayxontohur dahasidagi Qatorterak mahallasida hunarmand oilasida tug‘ilgan [3; 4]. Otasi Maqsud Hodiyev farzandlarining ta’limiga alohida e’tibor bergan, onasi To‘xtaxon esa Mahmudning xalq og‘zaki ijodiga qiziqishini qo‘llab-quvvatlagan. Oiladagi kitobxonlik va taraqqiyparvar ziyolilar bilan aloqa uning dunyoqarashi shakllanishiga ta’sir ko‘rsatdi.

Mahmud avval eski usul maktabida, 1914–1917-yillarda rus-tuzem maktabida o‘qidi. 1918-yilda o‘qituvchilar tayyorlash kursiga kirdi va Munavvarqori Abdurashidxonov hamda Abdurauf Fitrat singari jadid namoyandalaridan saboq oldi. “Izchi” guruhi va “Chig‘atoy gurungi”dagi ishtiroki uni til, adabiyot va milliy madaniyat masalalariga yaqinlashtirdi [2; 3].

1921–1923-yillarda Moskvadagi Pokrovskiy nomidagi ishchilar fakultetida, keyin Moskva davlat universitetining iqtisod yo‘nalishida tahsil oldi. 1927-yilda o‘qishni tamomlab, iqtisodchi mutaxassis sifatida O‘zbekistonga qaytdi. Moskva davri unga zamonaviy iqtisodiy bilim, rus tili va matbuot tajribasini egallash imkonini berdi.

Matbuot va maorif sohasidagi faoliyati

Botu mehnat faoliyatini 1920-yilda Fitrat muharrirlik qilgan “Tong” jurnalida boshladi. Keyinchalik “Farg‘ona” gazetasi va “Alanga” jurnalida ishladi, “Alanga”ning tashkilotchisi va birinchi muharriri sifatida yosh ijodkorlarni matbuot

atrofida birlashtirishga harakat qildi. “Qizil qalam” adabiy uyushmasidagi faoliyati ham 1920-yillar adabiy jarayonida uning tashkiliy o‘rnini ko‘rsatadi [2; 3].

O‘zbekistonga qaytgach, partiya matbuoti va ta’lim muassasalarida turli vazifalarda ishladi. 1929-yil avgustida O‘zbekiston SSR xalq maorifi komissari o‘rinbosari etib tayinlandi [3]. Bu lavozimda milliy maktablar, mahalliy kadrlar va ta’lim resurslarini taqsimlash masalalariga e’tibor qaratdi. Keyingi siyosiy tergovlarda uning mahalliylashtirishga doir pozitsiyasi “millatchilik” sifatida baholandi.

Botuning faoliyati sovet davri ziyolisining murakkab holatini ifodalaydi. U yangi tuzumning savodxonlik va ta’limni kengaytirish va’dalariga ishongan, sovet muassasalarida mas’ul lavozimlarni egallagan. Ayni paytda milliy til, mahalliy kadrlar va o‘zbek maktablarining manfaatlarini himoya qilgan. Siyosiy nazorat kuchaygan sharoitda ushbu ikki yo‘nalish o‘rtasidagi ziddiyat xavfli tus oldi.

Adabiy merosi va g‘oyaviy yo‘nalishlari

Botuning ilk she’ri 1919-yilda yozilgan. Uning she’rlari 1922-yildagi “O‘zbek yosh shoirlari” to‘plamida Fitrat, Cho‘lpon va Elbek asarlari bilan birga chop etildi. “Umid uchqunlari” 1925-yilda, keyingi she’riy to‘plami 1929-yilda nashr qilindi [1–4]. Manbalarda ikkinchi to‘plam nomi “To‘lqin tovushlari”, “To‘lqinlarim” yoki “To‘lqin uchqunlari” tarzida turlicha beriladi; bibliografik nusxani ko‘rmasdan bitta variantni mutlaq deb qabul qilish ehtiyotkorlikni talab qiladi.

“Qo‘zg‘olish”, “Isyon”, “Bizning tovush”, “U kun” va “Yosh yurak to‘lqinlari” singari she’rlarida yosh avlodning ijtimoiy faolligi, ma’rifat va kelajakka ishonch yetakchi o‘rin tutadi. “Yangi qishloq”, “Hoshimjon”, “Tursun”, “Bolalar yolg‘oni” va “Mening kitobim” kabi nasriy asarlarida yangi ijtimoiy munosabatlar, bolalar ruhiyati va eski turmush bilan yangilanish o‘rtasidagi ziddiyat tasvirlanadi [1; 2].

Botu o‘zbek yozuvini lotin grafikasi asosiga o‘tkazish tashabbuslarida va til-adabiyot masalalariga oid munozaralarda ham qatnashdi [4; 6]. Uning ijodida xotin-qizlar erkinligi, yoshlarning bilim olishi va jamiyatni yangilash masalalari ko‘tarilgan.

Biroq ayrim publitsistik chiqishlarida davrning keskin mafkuraviy tili seziladi. Bu holat uning merosini tarixiy sharoitdan uzib, faqat bir yoqlama “milliy qahramon” yoki “sovet targ‘ibotchisi” sifatida baholash mumkin emasligini ko‘rsatadi.

Qatag‘on qilinishi va oilasining taqdiri

1929-yildan boshlab Botuga nisbatan “millatchilik” ayblovlari kuchaydi. 1930-yil 23-iyulda Xalq maorifi komissarligi tizimidagi bir guruh xodimlar bilan birga qamoqqa olindi. Tergov Moskvadagi Butirka qamoqxonasida davom etdi. 1933-yil 31-martda chiqarilgan o‘lim hukmi keyinchalik o‘n yillik qamoq jazosi bilan almashtirilib, u Solovki lageriga yuborildi [2; 3].

Lagerdagi yillar Botuning sog‘lig‘i va oila aloqalariga og‘ir ta’sir ko‘rsatdi. Singlisi Xayri Hodiyevaning xotiralarida oila a’zolarining 1936-yilda Solovkiga borib, u bilan uchrashgani tasvirlanadi [1; 3]. Ushbu xotiralar siyosiy qatag‘on faqat mahbusning o‘zini emas, uning yaqinlarini ham doimiy qo‘rquv, ijtimoiy tamg‘a va iqtisodiy qiyinchilikka duchor etganini ko‘rsatadi.

1937-yilgi katta terror davrida Botuning ishi qayta ko‘rib chiqildi. Keyingi biografik manbalarga ko‘ra, u 1938-yil 9-mayda qatl etildi [3–5]. Turmush o‘rtog‘i Valentina Vasileva 1941-yilda qamoqqa olinib, Magadanga yuborildi. O‘g‘li Erkli ham “xalq dushmani” farzandi sifatida jazolandi; qizi Naima va boshqa oila a’zolari uzoq muddat ta’qib ostida yashadilar. Keyinchalik Erkli Hodiyev va Naima Mahmudova tibbiyot fanlari doktori, professor darajasiga erishdilar [1; 3].

Botu va uning oilasi taqdiri sovet qatag‘onining kollektiv jazolash xususiyatini ko‘rsatadi. Siyosiy ayblov shaxs bilan cheklanmay, uning turmush o‘rtog‘i, farzandlari va qarindoshlarining ta’limi, mehnati, yashash joyi va jamiyatdagi mavqeiga ham ta’sir qilgan.

MUHOKAMA. Natijalar Botuning hayoti jadid ma’rifatparvarligi bilan sovet modernizatsiyasi o‘rtasidagi murakkab aloqani namoyon etishini ko‘rsatadi. Jadidlar ta’lim, matbuot va adabiyot orqali millatni taraqqiy ettirishga intilgan bo‘lsa, sovet

hokimiyati dastlab savodsizlikni tugatish va yangi kadrlar tayyorlash shiorlari bilan yosh ziyolilarni o‘z tizimiga jalb etdi. Botu ana shu imkoniyatlardan foydalandi, biroq milliy manfaatlarni himoya qilishga uringanida siyosiy ayblovga duch keldi.

Uning Fitrat va Cho‘lpon kabi ustozlariga qarshi mafkuraviy bahslarda qatnashgani haqidagi ma’lumotlar ham xolis tahlil qilinishi kerak [5]. Bu fakt Botuning qatag‘on qurboni bo‘lganini inkor etmaydi, balki totalitar tizim ziyolilarni avval mafkuraviy kurashga jalb etib, keyin ularning o‘zini ham yo‘q qilganini ko‘rsatadi. Tarixiy shaxsni faqat ijobiy yoki salbiy qolipda tasvirlash davrning murakkabligini soddalashtiradi.

Qatag‘onning oila a’zolariga tarqalishi siyosiy zo‘ravonlikning uzoq muddatli ijtimoiy oqibatlarini ochadi. Valentina Vasileva, Erkli Hodiyev va Naima Mahmudovaning boshidan kechirganlari “xalq dushmani oilasi” degan tamg‘a insonlarning bolaligi, ta’limi va yashash huquqiga qanday ta’sir qilganini ko‘rsatadi. Shu sababli Botu tarixini o‘rganish faqat adabiyot tarixi emas, inson huquqlari va tarixiy xotira masalasi hamdir.

Manbalardagi sana va asar nomlariga oid tafovutlar Botu merosini nashriy va arxiv manbalari asosida qayta tadqiq etish zarurligini ko‘rsatadi. Kelgusida tergov hujjatlari, davriy matbuot, shaxsiy yozishmalar va nashrlarning bibliografik nusxalarini qiyosiy o‘rganish uning faoliyati haqida aniqroq ilmiy xulosa chiqarish imkonini beradi.

XULOSA

Mahmud Hodiyev Botu XX asrning 20-yillarida o‘zbek adabiyoti, matbuoti va xalq maorifida faol qatnashgan ziyoli edi. Jadid ustozlari ta’sirida shakllangan ma’rifiy qarashlari uning she’riyati, nasri, jurnalistikasi va tashkilotchilik faoliyatida namoyon bo‘ldi. U yoshlarni bilim olishga, jamiyat hayotida faol bo‘lishga va yangilanishga da’vat etdi.

Botuning sovet muassasalaridagi faoliyati bilan milliy ta’lim va mahalliy kadrlarni qo‘llab-quvvatlash pozitsiyasi o‘rtasidagi ziddiyat uning siyosiy taqdirini belgiladi. 1930-yildagi qamoq, uzoq tergov, Solovki lageri va 1938-yildagi qatl totalitar tuzumning ziyolilarga nisbatan zo‘ravon siyosatini aks ettiradi. Qatag‘on uning turmush o‘rtog‘i va farzandlarini ham jazolash va ijtimoiy cheklashlar girdobiga tortdi.

Botu merosini o‘rganishda badiiy asarlar, xotiralar, ensiklopedik ma’lumotlar va arxiv hujjatlarini o‘zaro solishtirish zarur. Uning hayotini xolis tadqiq etish qatag‘on qurbonlari xotirasini tiklash bilan birga, 1920-yillar o‘zbek ziyolilarining tanlovi, umidi va fojeasini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Botu. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Sharq nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2004.

2. Mahmud Hodiyev Botu. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma’naviyat, 2020.

3. Qodirov B. Botu Mahmud Hodiyev shoir va jamoat arbobi. – Toshkent: Ma’naviyat, 2024. – 24 b.

4. Botu // O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi. 2-jild. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2001. – 571-b.

5. Botu 1904–1938 // Tarix.uz. URL: https://tarix.uz/botu-1904-1938.html (murojaat sanasi: 11.09.2026).

6. Botu Mahmud Maqsudovich Xodiyev // Jadid.uz. URL: https://jadid.uz/jadids/botu-mahmud-maqsudovich-xodiyev/ (murojaat sanasi: 11.09.2026).

7. Botu. Tanlangan asarlar // Oyina.uz elektron kutubxonasi. URL: https://oyina.uz/uz/book/45 (murojaat sanasi: 11.09.2026).

8. Qodirov B. Botu Mahmud Hodiyev shoir va jamoat arbobi: elektron nashr. URL: https://uzdxa.uz/wp-content/uploads/2025/03/2-Боту.pdf (murojaat sanasi: 11.09.2026).

9. Botu 1904–1938 // Ziyouz elektron kutubxonasi. URL: https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-nasri/botu-1904-1938 (murojaat sanasi: 11.09.2026).

10. Gulbaxor, M., & Bahodir, S. (2025). TIL O ‘RGANISHDA CHATGPT, TARJIMA TIZIMLARI VA ULARNING SAMARADORLIGI. TADQIQOTLAR, 76(3), 17-21.

11. Muzaffar, G., & Bahodir, S. (2025). INSON ORGANIZMIDA UCHRAYDIGAN ICHKI KASALIKLAR. TADQIQOTLAR, 76(2), 71-74.

12. Bakhodir, S., & Dilshoda, R. (2025). EASTERN THINKERS OF THE ERA OF THE FIRST RENAISSANCE. Global Science Review, 8(1), 682-687.

13. Zebo, N., & Bahodir, S. (2025). O ‘RTA ASRLARDA ANGLIYA (V-XV ASRLAR). Global Science Review, 11(1), 85-90.

14. Шамсиддинов, Б., & Гуламов, М. (2023). ЛОГИЧЕСКИЕ СООТНОШЕНИЯ ФИЛОСОФИИ С ЛИТЕРАТУРОЙ. Oriental Art and Culture, 4(3), 332-335.

15. Shamsiddinov, B. J., & Jakbaraliyva, Z. (2022). Scientific and Empirical Relations of Philosophy and Literature. Spanish Journal of Innovation and Integrity, 7, 70-73.

16. Abdullaev, U. B., & Shamshiddinov, B. (2024). O ‘RTA ASRLAR YOZMA MANBALARIDAGI ETNIK NOMLAR. Ijtimoiy-gumanitar sohada ilmiy-innovatsion tadqiqotlar, 1(1).

17. Шамсиддинов, Б. Ж., & Жакбаралиева, З. О. (2022). АБУ АЛИ ИБН СИНО ТИББИЙ ТАРБИЯ ХУСУСИДА. Oriental Art and Culture, 3(2), 670-674.

18. Shamsiddinov, B. (2022). The importance of supporting innovative activities of entrepreneurs in uzbekistan. ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 8.071, 11(11), 165-170.

19. Шамсиддинов, Б. Ж. (2023). МАМЛАКАТИМИЗ МИЛЛИЙ ЮКСАЛИШНИНГ ИЖТИМОИЙФАЛСАФИЙ АСОСЛАРИ. Oriental Art and Culture, 4(5), 345-350.

20. Шамсиддинов, Б. (2020). Тарбия жараёнида шар мутафаккирларининг қ педагогик ва психологик қарашлари. In Актуальные вопросы развития современного общества, экономики и профессионального образования (pp. 268-271). Российский государственный профессионально-педагогический университет.

21. Shamsiddinov, B. B. DINSHUNOSLIKNING BOSHQA FANLAR BILAN ALOQASI.

22. Shamsiddinov, B. B. Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi.

23. YANGI, V. T. V. M., & YONDASHUVLARI, T. H. OZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TALIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI “ZAMONAVIY JAHON TARIXSHUNOSLIGIDA FARG’ONA.

1. YANGI, V. T. V. M., & YONDASHUVLARI, T. H. OZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TALIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI “ZAMONAVIY JAHON TARIXSHUNOSLIGIDA FARG’ONA.

2. Shamsiddinov, B. B. DINSHUNOSLIKNING BOSHQA FANLAR BILAN ALOQASI.

3. Shamsiddinov, B. B. Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi.

4. Shamsiddinov, B. M. U. (2026, June). HISTORICAL AND ETHNOGRAPHIC FEATURES OF POTTERY-RELATED RITUALS IN THE FERGANA VALLEY. In *International Conference Platform* (No. 6, pp. 135-143).